

HADİS'TE İSRÂİLİYÂT'A BAKIŞ (1)

Veli ATMACA*

İlâhî dinler kısmında bulunan islâm dini'nin temel prensiplerinin Kur'ân'la ve vahiy kontrolündeki sahih sünnetle belirlendiği ne kadar gerçekse, fer'i meselelerin bütün çözümlerinin de bu iki kaynaktan bulunmadığı aşikârdır.

Bu dinin kaynakları sadece birtakım kanunlar mecmuu değil; sahil olduğu iki temel kaynaktan da görüleceği gibi, metafizik konuları, bazı şehir ve şahıs menkıbelerini, faziletlerini Peygamberler ve kavimlere dair kıssaları... da nakletmektedir.

İslâmın eğitim anlayışında kıssalarında önemli bir yer tuttuğu muhakkaktır. Ancak zaman zaman bu kıssalar başka amaçlarla anlatılar olmuştur. İşte bu gâye sapması neticesinde çoğunlukla kaynağı belli olmayan kıssalar, sahih kaynaklardan gelen rivâyetlerle karışmış, zaman paralelinde onlar da -gerek yazılı gerek şifahi- anlatılagelmiştir.

Çeşitli kültür ve memleketlere mensup insanların, islâmı kabul etmesinden sonra, bu geniş coğrafyada, geçmisi kesin tarihle belirlenemeyen bir çok din ve kültür kalıntıları da nakledilegelmiş, hatta bazıları da hadis zannedilmiştir.

Genel adıyla isrâiliyât denilen bu rivâyetlerin, kendisinden önceki ilâhî menşe'li ve beşeri kaynaklı inanışları neshetme vasfını haiz İslâm dinince nazarı itibara alınamayacağı kesindir.

Ne yazık ki, fezâil ve menâkıp gibi, ahkâma taalluk etmeyen konulara dair rivâyetlere, hadis münekkidlerince tesâhul gösterilmesi, mazeret olarak kabul edilip, menşei bile belli olmayan bir çok rivâyete kapılar aralanmıştır. Yine bunun gibi teorik zeminlerin, bazan uydurma rivâyetlerin girişi için istismar edildiği de ortadadır.

Kur'ân ve sahih sünnet gibi iki sağlam kaynağa sahip olan islâmın teorik veya pratik açıdan bu tür rivâyetlere ihtiyacı olduğunu söylemek mümkün değildir. Hükmü mensûh olan nakillerin ve hatta uydurma sözlerin oluşturduğu şüpheler çemberini ıkmak için tereddüt

* Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Araştırma Görevlisi.

gösterilmemeli, bilakis bu amaçla yapılan çalışmalarını teşvik ederek itikâdî konularda olduğu gibi, terğîb ve terhîbe dair sadra şifa vermeyen bu curufun sağlıklı bünyeden atılması gerekmektedir.

Bu gâye ile, ileride yapmayı düşündüğümüz daha detaylı ve kapsamlı çalışmalara bir başlangıç olması açısından "Hadis'te İsrâiliyâta Bakış ve kâ'bu'l-Ahbâr" başlıklı bir konunun incelenmesinde fayda gördük.

Menşei ne olursa olsun, insanların düşünce ve gönüllerinden başlayıp yaşama tarzına doğru model edindikleri dînî bilgi ve birikimlerinin kaynağı öncelikle incelenmeli, diğerleriyle ortak ve ayırıcı noktaları teşhis edilmelidir.

İslâm dini için bu kaynaklar, Kur'ân ve sahih sünnettir. İlmî ve pratik problemlerin çözümünde de bunlar ölçü alınmalıdır. Bu iki kaynak hem bizzat delil hem de istidlâl kaynağı olma haysiyetiyledir ki, Kur'ân ve Sünnete dayalı yorumları da göz ardı etmek insafsızlık olur.

Kur'ân'ın, vahyinden kraatine kadar yekün teşkil eden konular hakkında olduğu kadar, sünnet'in nevelerinden rivâyetine kadar bir çok meseleye dair asırlarca yapılmış çalışmalar, bir başka dine nasip olmuştur. Biz, bu iki menba' hakkında, isrâiliyâtı ilgilendiren cephesinden kısaca bahsetmeden geçemeyeceğiz.

a) Kur'ân:

Kendi diliyle Kur'ân, kaynağı vahiy olan kitapların sonunsucudur. Bu münasebetle kendisinden önceki kitapların hükmünü neshetmiştir. Hukuki konularda durum böyle olmakla birlikte itkada müteallık mevzularda da bir değişiklik olmayacağı kabul edilmekle beraber subût ve delâlet bakımından en güvenilir kitap olma itibariyle Kur'ân geçmiş hadiseler açısından da öncelikli kaynaktır.

Filvâki önceki kitaplara güvenilemeyeceği Kur'ân'da bir çok âyetle sabittir. Kur'ân'ın tefsiri mahiyetinde bile olsa önceki ktaplardan nakledildiği belirtilen haberlerin kullanılmaya kalkılması, mütehasısların esas konudan uzaklaşıp, teferruatla uğraşmasına hatta halkın Kur'ân ve hadis kaynaklı saf akidesinin bulandırılması gibi bir çok tehlikeye sebep olacağından dolayı tümüyle isrâiliyâta itibar edilmemesi gerektiğinde inanıyoruz.

b) Sünnet:

Bilindiği gibi sünnet, ıstılah itibariyle Hz. Peygamberin sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Vahiyle gelen emir, nehiy, terğîb ve terhip gibi bir

çok hususta Hz. Peygamber'in de söz ve fiilleri mevcuttur. Kur'ân'la sünnetin gerçek manada ihtilafı veya tenakuzu düşünilmez. Kısaca Kur'ân'ın izahı demek olan nebevi uygulamaların içinde kıssalar, Fezâil ve metafizik konuların bir çoğu hakkında Kur'ân'dakinden daha fazla malûmât göze çarmaktadır. Ancak bütün bu izahlar insanları iyiliğe, hayra teşvik için olup, eğitim amaçlıdır. İbret verici özelliği olmayıp; gereksiz teferruata dair nakledilmiş olan isrâilî rivâyetler hem sünnet'in hem de Kur'ân'ın esas gayesine uygun düşmemektedir. Bu sebeptendir ki, kitab ve Sünnet'te mevcut olanın dışında aktarılmış bilgi sıradan bir müslüman için pek önemli değildir. Bu rivâyetler akademik alanda brans elemanları için oldukça önemli olabilir.

O halde bizim sıkıntımız, İsrâiliyât dediğimiz rivâyetlerden bazılarının hadis görünümü verilerek nakledilmiş olmasıdır. Binâenaleyh bu problemin olacağını önceden sezmiş olan Hz. Peygamber ve O'nun ashâbı (kanaatimizce) hadis kitabetini yasaklamayı, gelen bir haberin takibini, nakledilen bir hadisin tevsikini önermiş, bilahare ulemâ tarafından, cerh ve ta'dil metodunun uygulanması gibi bir dizi önlem almışlardır.

Bir kısım İsrâiliyât, merfu gibi nakledilmeye çalışılmışsa da mevkuf ve mektu hadis görünümünde rivâyet edilenlerin daha çok olduğu kanaatindeyiz.

Halbuki mevkuf ve maktu' hadis ile sahibi ve tâbiilerden bazılarının kaynaklık ettiği isrâiliyatı ayrı telakki etmek icabeder.

Bir hususun daha berraklaşmasında fayda var. O da, Peygamber'imiz tarafından ibka ve ıslah edilerek islâmiyetin postasında erimiş cahiliye ve ehl-i Kitab'ın örf ve adetlerini isrâiliyat olarak değerlendirmeyip, taktıriri sünnet nevine dahil etmek daha makuldür.

Bu konuda yapılmış ciddi bir çalışma olarak, İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri adı ile, Yrd. Doç. Dr. Ali Osman ATEŞ'e ait doktora tezini zikretmek icabeder.

Bu inceleme esnasında gördük ki, mevzu çok şumullü, kaynaklar da o nisbette fazladır. Biz, sadece kendi türünde önemli yeri olan birinci derecedeki eserleri kullanmakla yetindik. Ne var ki bize lâzım olan bir çok eseri de imkansızlık sebebiyle incelem fırsatı bulamadık. Aslen bu mevzunun girişi mahiyetinde olan araştırmamızda, sadece genel çerçeveyi çizmeye çalıştık.

a- İsrâiliyât Kelimesinin Lügat ve İstilah Anlamları

"İsrâiliyat" isrâiliyye kelimesinin çoğuludur. Kelime İsrâilî bir

kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise mânâsına gelir.

Istılahî manasıyla isrâiliyyât her ne kadar tefsire girmiş olan yahudî kültürünü ifade ediyorsa da bunda bir inhisar düşünelemez. İslâma ve özellikle tefsire girmiş olan yahudî, hıristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup, Hz. Peygambere, O'nun muasırları olan sahabe ile müteakip nesillere izafe edilen her türlü haber, İsrâiliyyât kelimesinin manası içine girer.

İslâm'a yabancı olan her şeyi ifâde için bu kelimenin seçilmesi ise branş ifadesi ile tağlibden dolayıdır. Yani Yahudilere ait haberlerin Hıristiyanlar ve diğer milletlerin kültürüne tercihinden ötürüdür¹.

b- İsrâiliyyâtın Şumûlü ve Kısımları

İsrâiliyyât -az önce de belirtildiği gibi- sadece İslâm kültürü cephesinden diğer din ve inanışlara ait haberlere verilen genel bir terimdir. İslâm, diğer din ve kültürlerin coğrafi muhitlerinde yayılıp, kabul görünce, insanlar öteden-beri içinde buldukları, âdeta bütünleştikleri eski uygulamaları ile yeni dinin emir-nehiy ve tavsiyeleri arasından hemen birini tercih edip diğerini silercesine yokedemez ve beraberlerinde bazı alışkanlık ve uygulamaları hiç olmazsa anlatarak taşırlar.

Daha H.I. asırda, Müslümanlar Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecusilik, Budizm ve eski Mısır dinleri ile Yunan felsefesine ait hikmetli sözler ve gaybi bilgilerle tanıştılar. Ashında bunlardan bazılarına insanlar müslüman olmadan önce de aşına idi².

İslam'a, farklı din ve inançlara dayanan bir çok rivâyet girmiş olmakla birlikte hepsi aynı değer hükmüne tâbî tutulamaz. İleriki başlıklarda izah edeceğimiz gibi Kur'ân ve hadislerde yer alan, konu ile ilgili haberlere göre isrâilî rivâyetleri şöyle bir tasnif yapmak uygun düşecektir.

- a) Sened ve Metin İtibariyle,
- b) Rivâyet Maksadı İtibariyle,
- c) İslâm Açısından Kabul ve Red İtibariyle.

1 A. Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, s. 6-7; İ. Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 244.

2 M.G.S. Hodgson, *İslâm'ın Serüveni* (Trc.), I/36; İ.L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar*, s. 130.

1- Sened ve Metin İtibariyle:

aa) Senedi ve Metni Sahih Olan İsrâiliyât,

Muteber hadis kaynaklarında sahih olarak değerlendirilmiş yada cerh-ta'dil imamlarınca sahih addedilen rivâyetler bu sınıfa örnek teşkil eder. Bizzat Hz. Peygamber'in bahsettiği isrâilî haberler bu türdendir.

ab) Senedi ve Metni Sahih Olmayan İsrâiliyât,

Cerh ve Ta'dîl İmamlarının tenkidine maruz kalmış olan; sahih kaynaklarda yer almayan ve mevzu' olarak da nitelenmeyen nakillerdir. Bunlar daha ziyade ahlâk, târih ve bazı tefsir kitaplarında bulunmaktadır. Bazı şerh kitapları, menâkıb ve ricâl kaynakları da bu tür zayıf rivayetleri ihtivâ etmektedir³.

ac) Mevzû' Olan İsrâiliyât,

Hadis tekniği itibarıyla Hz. Peygamber'e ait olmadığı halde O'na nisbet edilen rivâyetleri ihtiva eden isrâiliyât, konumuzun en bâdireli kısmını oluşturmaktadır. Zira geçmiş peygamberlere, milletlere, menâkıp ve Fezâile dair Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledilmiş rivayetleri diğerlerinden ayırdedebilmek için çok dikkatli olunmalıdır.

Mevzu' olan isrâiliyâtı genellikle bulabileceğimiz kaynaklar, Ahlâk, Edebiyat, Tarih, Tasavvuf, Mevzûât kitaplarıyla Müşkulu'l-Hadis türünden eserlerdir.

2- Rivâyet Maksadı İtibariyle:

- ba) Mev'ize gâyesiyle anlatılanlar,
- bb) Sadece kıssa anlatmak için rivâyet edilenler,
- bc) Dini tahrib etmek ya da fitne çıkarmak için nakledilenler

3- İslâm Açısından Kabul-Red İtibariyle Kısımları,

- ca) İslâm'ın kabul ettikleri,
- cb) İslâm'ın ne kabul ne de reddettikleri,
- cc) İslâm'ın reddettikleri⁴.

Biz bu bölümlerin izahı ve misalleriyle hacmi genişletmek istemiyoruz. Sadece konunun detaylarına işaret etmek için maddeler halinde saydığımız kısımlar arasında ortak bir yöne işaret edelim.

3 Bkz. Ali Osman ATEŞ, İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Âdetleri, s. 1.

4 Muhammed Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisûn, s. 185.

Buradan da anlaşılıyor ki, her üç kısmının son maddeleri İslâm'ın ruhuna ters düşmekte olup, hiç bir gerekçe ile kabul edilemez⁵. İkinci maddeler ise gereksiz ve faydasız rivâyetleri açıklamaktadır. Birinci maddelere gelince: sahih rivâyetle, İslâm'ın da temel hedeflerine ve mantiki çatısına uygun olup, gerek bir hüküm koymada gerekse mev'ize konusunda kullanılmasında bias görülmeyen isrâilî rivâyetleri içine almaktadır. Konu ile ilgili âyet ve hadisler ile diğer kaynakları, ileriki bahislerde belirteceğiz.

Böylece isrâilî rivâyetleri, niteliği itibariyle kısımlara ayırdıktan sonra bu tür rivâyetlerin merkezlerinden de bahsetmek icabeder.

c- İsrâiliyâtın Coğrafi ve Kültürel Merkezlerinden Bazıları

Daha önce de bahsettiğimiz gibi kültür bir toplum ürünü olduğu için coğrafi mahal de söz konusudur. Çeşitli bölgelerde farklı kültürler temerküz etmiş durumdadır. İnsanların farklı mecralardaki münasebetleri kültürlerin de kaynaşması sonucunu doğurur. Bu kaynaşma sonucunda ya biri diğerini, kendi içinde eriterek değişim meydana getirir ya da sindiremeyip aynen uygulanır halde bırakır. Tabii ki, bazı kültür unsurları da reddedilir. Bütün etkileşim sonuçları, toplumun şuuruna, kültürün muhtevasına ve insanların ihtiyaç ve faydalarına yönelik olarak meydana gelir.

1- Yahûdîlik:

Meşhur olan anlamıyla Hz. Musa'nın Peygamberi bulunduğu din kastedilmekle beraber doğrusu Musa A. S.'in sahih Tevrat'la tesis ettiği dine Mûsevîlik demek daha münasip olacaktır. Yahûdîlik ise, her ne kadar Tevrat'a ve Hz. Musa'ya isnad edilse de sonraki müntesipler tarafından tahrif edilmiş Tevrat ve onun etrafında geliştirilmiş dini kaynaklara dayanan, daha ziyade İsrailoğlularının "millî dini" hüviyetine büründürülmüş inanç sistemi şeklinde görülmektedir.

Kur'ân'ın ve hadislerin bildirdiğine göre muharref din olarak vasıflandırılan Yahûdîlikten⁶ İslâm'a geçen ve uygulanan bazı hükümler ve âdetler mevcuttur. Bazı alimlerden, bu tür uygulamaları ehl-i kitabı

5 Bkz. Suyûf, *Tedrib*, II/67-68; Zekiyuddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkh* (Trc.), s. 180.

6 *Bakara*, 79; *Nisa*, 46; *Buhârî*, *Şehâdât*/29, Nr. 2675; *Nesâî*, *Kudât*/12, Nr. 5400.

ısrındırmaya yönelik strateji olarak değerlendirenler de vardır⁷. Bu da Hz. Peygamber'in bizzat uygulamaları ve sonrakilerin tatbikatlarında görölmektedir. Sağlığında Peygamber'imizin kontrolünde olan önceki şeriatlardan istifade şekli, sonraki nesillerce toplu olarak Tevrat okuma ve camilerde kıssa ve ibret maksatıyla nakillerde bulunmak gibi lüzûmsuz hatta zararlı boyuta ulaştırılmıştır. Bunda etkili olan etbette Yahûdîlikten İslâm'a geçen bazı isimlerdir⁸. İleride bunların ismi zikredilecektir.

2- Hıristiyanlık:

Kendi insafılı araştırmacılarının da ifade ettiği gibi, Hıristiyanlık da Yahûdîlik gibi muharref olmakla beraber, belirli bir kavmin dini konumuna getirilmemiş olup, nisbeten daha genel bir mahiyet arz eder.

Bu din de muharref İncil ve O'nun yorumları, mütemmimleri diyebileceğimiz bir takım dînî kaynağa sahiptir. İslâm literatürüne girmiş, mezkûr dine ait görüş ve rivâyetler, Yahûdîlikten geçenler kadar çok değildir. Önceden Hıristiyan olup İslâm'a giren kimseleri, kendi din ve kültürlerini devam ettirip yayma konusunda Yahudiler kadar faal olmadıklarını görüyoruz. Ravi sayısının farklı oluşu da yukarıdaki mukayesenin bir göstergesidir⁹.

Mecûsîlik, Hind-İran ve Mısır inançlarının İslâm'daki izlerinden bahsetmek biraz güç olmakla beraber, önceden bu dinlerden birine mensup müslümanın yaşayışında ve yeri geldikçe âyet-hadis yorumlarında önceki kültürün tesirinde kalmaması da düşünülemez. İtikâdi ve siyâsi mezheplerin görüşlerinde ve tefsirlerinde bunlara dair bir çok misal bulabileceğimize inanıyoruz. Hatta Kütüb-i Sitte'nin önemli şerhlerinde mezheplerin görüşleri meyanında bu hususta bir hayli malûmat bulunmaktadır¹⁰. Hemen şunu belirtelim ki, ilâhi din olmak hasebiyle vahyolunduğu gibi her üç dinde de sahih, ortak uygulamalar mevcuttur. Asıl mesele, şâri' durumundaki İslâm Peygamber'nin inisiyatifî dışında girmiş olan rivâyetlerin tesbiti ve ayıklanmasıdır.

7 Misâller için Bkz. Muvatta, Sıyâm/II, Nr. 665; Ali Osman ATEŞ, İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, s. 5, v.d.; Z. Şa'bân, Usûlü'l-Fıkh (Trc.), s. 364; Şah Velliyullah, Huccetullahu'l-Bâliğa, II/179.

8 İ. Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 245.

9 Misâller için bkz: Ali Osman ATEŞ, a.g.e., s. 6, v.d.

10 A. O. Ateş, a.g.e., s. 2; Şah Veliyullah, Huccetullahu'l-Bâliğa, II/179.

3- Hind-İran ve Arap Yarımadası:

İsrâiliyatın coğrafi mekezlerinden, mecûsilik ve budizm gibi inançların yoğun olduğu Hind-İran bölgesi ile hıristiyanlığın, siyâsi otorite ile desteklenip medrese eğitimi ile pekiştiği bu günkü Sûriye ve Anadolu¹¹ ile Yahudiliğin yoğun olduğu Filistin civarı ve önemli yahudi âlimlerinin beşiği durumunda bulunan Yemen'in çevrelediği Arap Yarımadası'nda yeni bir din nazil olmuştur. Doğudan batıya, kuzeyden güneye bütün ticari ve askeri yolların uğrak yeri olan bu bölgelerin ortasında putperestlik dahil bir çok dine mensup İnsan topluluklarının yaşadığı yarımada'nın, dinler açısından önemi de herkesce bilinmektedir¹².

O dönemde araplar göçebe bir toplum olup, diğer milletler gibi semâvî kitaplara sahip değillerdi. Varlık, hilkat, geçmiş milletlere ait kıssaları kendileri gibi göçebe Yahudi ve Hıristiyanlardan dinliyorlardı¹³.

Bu saydığımız bölgeler içinde Yemen, ayrıca incelemeye değer bir kültür merkezidir.

4- Yemen:

Arap Yarımadası'nın güney uç bölgesinin adı olan Yemen¹⁴ kelimesini, Grekler ve Romalılar, "Mesud Arabistan" diye tercüme ederler. Bölge olarak da Suriye (Şam)'nin güneyindeki ülkeler kastedilirdi. Bu tarif aşağı yukarı Peygamber devrindeki sınırlara uymaktadır. Nitekim Peygamber, Tebuk yakınındaki bir tepenin üzerine çıkıp bütün buralar Şam'dır, sonra cenuba dönerek bütün buralar Yemen'dir demiştir. İslâm Coğrafyacıları Yemen'in sınırlarını daha dar tutarlar. Gümüizde ise o zamanın San'a bölgesi anlaşılır¹⁵.

Yemen, eski krallarının merkezi olup, o devirde bölge insanları Hind ve uzak doğu ile yakın münasebet halinde idiler. Yemenlilerde konunlar bronzdan ya da taştan levhalara yazılıp, halkın uğrak yerine konurdu¹⁶. Bize göre bu, halkın kültürel seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.

Yemen'in eski kabilelerinden biri olan Himyer kabilesi, aslen arap

11 Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, s. 112, 130-132.

12 Heyet, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, I/156-180.

13 İbn Haldûn, **Mukaddime**, II/466.

14 Yakut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, V/447.

15 **İslâm Ans.**, Yemen Mad., XIII/371.

16 N. Çağatay, **İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi**, s. 28.

olup, bazen burada devlet de kurmuşlardır¹⁷. Tevrat ehlinin çoğu Himyer arapları idi. Bunlar İslâm'ı kabul ettikten sonra da eski bildiklerini muhafaza ettiler, halka da anlattılar¹⁸. Burada Yıldızlara ve kısmen de puta tapma gibi inançlar mevcut idi. VI. asırda Yahudi dini, bilahare Hıristiyanlık, Himyerliler arasında revaç buldu. 630 yılına doğru bütün Güney Arabistan ve Yemen halkı İslâm'ı kabul etti¹⁹.

Kitâbî dinler içinde önce Yahûdîlik buraya girmiş ancak nasıl, ne zaman ve ne şekilde girmiş olduğu hakkında Yahudi kaynaklarında bile yeterli bilgi yoktur²⁰. Yahûdiler, Hıristiyanlar derken Fil Vak'ası'ndan sonra Yemen, İranlıların egemenliğine geçti ve İslâm'ın zuhuruna kadar böylece devam etti²¹.

Hasılı Yemen çok çeşitli din ve kültüre mekan olmuştur. Buranın insanları özellikle bilginleri gittikleri yerlerde bu inançlarını da anlatıyor, yaymaya gayret ediyorlardı.

Yemen'in medhiyle ilgili rivâyetler de mevcuttur²². Zira Resul-ü Ekrem de, Arabistan'ın mütebaki kısmına nazaran, Yemen'in ilmî sahadaki ilerlemesinden çok mütehassıs olmuştu. Yemen'den gelen bir heyete: "İman Yemen'dedir, Fıkıh Yemen'dedir, Hikmet Yemen'dedir..." buyurmuştur²³. Yani yemenli yahudiler hicazlı yahudilerden daha fazla rivayette bulunmaktadır. Bunun sebebi belki de o dönemde Yemen medeniyet itibariyle daha müreffeh idi. Bununla birlikte Yahudi medreselerinin hicazdakilerden daha üstün olduğu zikredilebilir. Tevrat ve şerhleri yanında tarih hikayeleri vasıtasıyla yahudî kültürü daha yaygın idi. Yemenli yahudiler müslüman olunca da bunları rivâyet ettikleri için diğerlerine üstünlük sağlamışlardı. Hıristiyan Temim, İran asıllı Vehb ve Himerli Ka'b bir çok kıssanın kaynağı olarak

17 İ.A. XIII/373; N. Çağatay, a.g.e., s. 2-3.

18 **Fethu'l-Bâri**, VIII/20; **Tefsir/II**, Nr. 4485; İbn Haldûn, **Mukaddime**, II/466-467; Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, s. 160-162.

19 N. Çağatay, a.g.e., s. 36-38.; Hatta, Lat, Hubel gibi isimleri, yıldızlardan almışlar ve kısaltmışlardır.

20 İ.A. XIII/373.

21 İ.A. XIII/374.

22 Tirmizî, **Fiten**/61, Nr. 2243; İbn Hanbel, **Müsned**, III/Nr. 7508; IV/Nr. 13345; İbn Fûrek, **Müşkil**, s. 198.

23 Buharî, **Meğâzi**/75, **Menâkıb**/1; Müslim, **İmân**/76, 77; M. Hamidullah, **Muhtasar Hadis Tarihi**, s. 50.

hepsi Yemenli'dir²⁴.

A- İsrâiliyât Rivâyet Etmîş Olan Bazı Şahıslar

1- Abdullah b. Selâm:

Benû Kaynuka'dan olup Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde Müslüman oldu. Medine'de H. 43 yılında vefat etti²⁵. Sahabi olan bu şahıs Yahudi kültürünü iyi bilenlerden birisidir. Kendisinden İsrâiliyât konusunda nakiller bulunmaktadır. Hatta ka'bu'l-Ahbâr'ın bile hatasını düzeltmiştir. Cuma günündeki icâbet saatına dair gelen merfu hadisin açıklamasında "Ka'b yalan söylüyor" diyerek Tevrat bilgisini göstermiştir²⁶.

2- Ebû Hureyra:

İbn Âmir b. Abdi Zi's-Şera, Müslüman olup, Hayberin fethi (H.7) senesinde Medine'ye geldi. H.57 senesinde vefat etti²⁷. Ebu Hureyra da, Ka'b'ın ifadesiyle Tevrat'ı iyi biliyor²⁸, bazen Ka'b ile oturup hadisleri Tevrat'la karşılaştırıyor²⁹, bir tarafatan Merfu hadis naklederken diğer taraftan Ka'b'dan aldığı İsrâilî haberleri rivâyet ediyordu. Bazı sahabeler bu durumu biliyor hatta bu yüzden tenkit ve tehdit ediyorlardı³⁰. Buna rağmen Ebu Hureyra hadis konusunda bir serçeşmedir³¹.

İbnü Abbas ve diğer temayüz etmiş sahabe yanında Ebu Hurerya'nın şöret ve otoritesi de istismara uğramış, hadis ve tefsir sahasında pek çok şey, bu büyük insana izafe edilmiştir. Bu bir gerçektir. Uydurma hadis ile ilgili mecmualar bunun canlı

24 A. Emin, *Fecru'l-İslâm*, s. 160-162.

25 İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV/80

26 Muvatta', *Cuma*/7 Nr. 243; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III/Nr. 7692; IV/Nr. 11624; IX/Nr. 23840; Nesâî ise hadisin râvilerinden İbn Süveyd'in Metrûku'l-Hadis olduğunu belirtir, *Sünen*, *Cum'a*/45, Nr. 1432.

27 *el-İsâbe*, VII/199. Adı, "Abdurrahman b. Sahr" olmalıdır. Bkz. İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu Ulemâi'l-Hadis*, I/91.

28 İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII/205; Hamidullah, *age*, s. 49.

29 Nesâî, *Cum'a*/45, Nr. 1430; Muvatta', *Cum'a*, 7. Nr. 243.

30 İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII/201, Ebû Zehv, *el-Hadis*, s. 68, 150, 153; Mustafa Sibâî, *Sünnet* (Trc.) s. 298.

31 M. Hamidullah, *Muhtasar*, s. 51.

şahitlerindedir. Bu konuda titiz davranılmadığı; aşırı gidildiği takdirde, gayeleri sadece İslâmı yakıcı tenkidler icad etmek olan bazı oryantalistlerin mesaîlerine prim vermek olacaktır.

Hele Ebu Hüreyre için "Ka'b'ın her dediğini kabul ediyordu" demek asla yakışık almaz. Zira elde mevcut bir takım belgeler, işin böyle olmadığını açıkça göstermektedir. Meselâ Cuma günündeki "İcâbet" saati ile ilgili tartışma bu cümledendir³².

3- Temim ed-Dârî:

Temim b. Evs ki, nasrânî olup, devrenin râhibi idi. H. 9 senesinde müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'e Cessâse ve Deccâl kıssalarını anlatmıştır. Mescidde serraçlık yaptığı söylenir. Ömer zamanında ilk kıssa anlatan kişidir. Osman'ın şehadetinden sonra Kudüs yakınlarındaki 'Aynün Köyüne yerleşmiştir, Zühd hayatı yaşardı. Mezarı Filistindedir³³. Hıristiyan kökenli rivâyetlerin önde gelen bir ismidir.

4- İbn 'Abbas:

'Abdullah b. 'Abbas Hz. Peygamberin amca oğludur. H. 68 yılında Taif'te vefat etti³⁴. Tefsir konusunda önde gelen sahabilerden biri hatta en önemlisidir. Dolayısıyla İsrâiliyâtın Tefsire giriş kapılarından biridir. Hadisteki İsrâilî rivâyetlerinin incelenmesi gerekir.

5- İbn 'Amr:

'Abdullah b. 'Amr b. el-As da sahâbi oğlu sahabidir. Hadis ilmi için önemi büyüktür. İbn 'Amr da bazı sahabiler gibi ilme aşık bir kimsedir. Bu sevgisi onu, diğer din ve kültürlere ait kitap ve bilgileri öğrenmeye teşvik etmiştir ki, Yermuk Harbi dönüşünde iki yük kitap götürmüştür. Bazı sahabiler bu sebeple kendisini tenkit etmişlerdir³⁵. Hadisleri yazıya geçiren ilk ravilerden biridir. Kendisine atfedilen es-Sâhifetu's-Sâdika'sı, hadis ilmi için çok önemlidir.

İbn 'Amr 69. yılında Mekke'de vefat etmiştir³⁶.

32 Nesâî, Cum'a/45; A. Aydemir, a.g.e., s. 56.

33 İbn Hacer, el-İsâbe, I/191; Ş. Sâmî, Kâmus, III/1670-1671.

34 İbn Hacer, a.g.e., IV/94.

35 Maraşlı, Mukaddimetu Tefsîri İbn Kesîr, I/5, Ebû Zehv, el-Hadîs, s. 189.

36 el-İsâbe, IV/111.

6- İbn Ömer:

'Abdullah b. Ömer de önceki iki akranı gibi ilmi seven, bu vasfıyla itibar gören sahabilerden biridir. O, rivâyet ilimlerinin vazgeçilmez isimlerindedir. II. halife Hz. Ömer'in oğludur. İbn Ömer 73.H. yılında vefat etmiştir³⁷.

7- Vehb b. Münebbih:

Ebu Hureyra'nın hâs talebesi olan İran asıllı Hemmam'ın küçük kardeşi Vehb, İsrâîlî rivayetler açısından önem arzeden bir şahıs iken kardeşi Hemmâm, es-Sahifetu's-Sahihâ'sı ile hadis ilimlerinde müstesna bir yere sahiptir. Babası, Kısra'nın Yemen seferine gönderdiği ordu ile gitmiş, orada yerleşmiştir. Babası, Hz. Peygamber'in sağlığında müslüman olmuştur. Vahb, İslâm ilimlerinde Yemen menşe'li bir çok alimden biridir. Kaynaklarda, ticaret münasebetiyle gittiği yerlerden kardeşi Hemmam'ın getirdiği muhtelif dini, kültürel ve tarihi eserlerden Vehb'in istifade ettiği belirtilir. Vahb H.114 senesinde vefat etmiştir³⁸.

8- İbn Cüreyc:

Ebû Hâlit 'Abdülmelik b. 'Abdülaziz el-Kureyşi el-Emevi, H.80'de doğdu. İslâm'da en evvel kitab telif eden zat olduğu bildirilir. Temim'in yanısıra Hıristiyanlık menşe'li haberleri nakleden birisi olarak bilinir³⁹. Bizanslı olduğu için er-Rûmi diye nisbet edilir. Bu zat 149. H. yılında Mekke'de vefat etmiştir.

Burada, Hıristiyan itikadında olup, İncil'i Arapçaya tercüme yapan önemli alim Varaka b. Nevfel'den bahsedemiyoruz. Zira İslâmlığında şüphe vardır. Ancak Hıristiyanlığa müstenid rivayetler itibariyle bu şahsın da bilinmesinde fayda vardır⁴⁰.

Hadis mütehasıslarınca görülecektir ki, bu saydığımız isimlerden, Ebu Hureyra, İbn 'Amr, İbn 'Abbas, İbn Ömer Muksirûn'dan olup, Hadisin omurga şahsiyetlerindedir. Aynı zamanda bu dört kişi ileride kendisinden genişçe bahsedeceğimiz Ka'bu'l-Ahbar'ın ravileridir.

Biz bununla hadislerin itham altında olduğunu iddia etmiyoruz.

37 el-İsâbe, IV/108.

38 ez-Zehabi, Tezkire, I/100; İbn Abdilhâdî, Tabakât, I/177; ez-Zehabî, Mizân, IV/352-353; Ebû Zehv, el-Hadis, s. 183.

39 ez-Zehabî, Mizân, II/659; Ş. Sâmî, Kâmus, I/613.

40 İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VIII/Tefsir, s. 586, 891, Nr. 4953, 4954; Ş. Sâmî, Kâmus, VI/4683.

Elbette sahih sünnet üzerinde lüzümsüz şüphe bulutları ihdas edilemez. Ne var ki, bir çok klasik eserler isrâiliyât menşe'li olup kültürümüze iyice sızmış rivayetleri de ihtiva etmektedir. Bunları rivâyet eden sahabileri de itham etmek niyetinde değiliz. Sahih hadis açısından onlara bir şey söylenemez. Ancak bu vasıf onların Hz. Peygambere ait olmayan külkür kalıntılarına tartışmasız nakletmelerine geçerlilik kazandırmayacaktır. Çünkü esas olan şahıslar değildir; Hz. Peygaber'in sünnetidir.

B- Kur'ân ve Sünnet Işığında İsrâiliyâtın Görünümü

Kur'ân ve Sünnet, İslâm dininin iki temel kaynağıdır. Her ikisi de hem bizzat delil hem de delil (istidlal)e kaynak olma durumundadır. Önceki ya da kutsal kitaplarda varolan bir hükmün geçerliliği ancak Kur'ân ve Sünnetin tasvibine bağlıdır. Zaten bu durumda "asıl" önceki bir şer'i hüküm değil ona mutabık düşen Kur'ân veya sünnettir. Bu durum, muharref olmayan Tevrat ve İncil Hükümleri için geçerlidir. İhticâc itibariyle isrâiliyâta bakış böyle olmakla birlikte o haberlerin rivayeti açısından durum daha farklıdır. Hukukçuların "şer'u men kablenâ" demekle kastettiği şey, genel anlamda isrâiliyâtın içinde yer alır. İsrâiliyât'ın bir kısmını oluşturan Tevrat ve İncil'e dayalı sahih rivayetlerden istifade etmenin ölçüsü İslâm'ın nasslarıdır. İlâhi ve beşeri kaynaklı inançlardan geri arda haberlerin rivayetine cevaz verildiğini zannetmiyoruz. Ehl-i Kitâb'ın haberlerine aşağıdaki deliller ışığında bakarak meseleye açıklık getirmeye çalışacağız. Bu delillerden anlaşılan izin ve yasaklama, ehl-i Kitabın nakilleri çerçevesinde olup, bir kısmını tasvip ederken bir kısmı için ya tevakkuf etmekte ya da yasaklamaktadır. İlâhi dinler haricindeki inançların ürünü olan rivâyetlerin ne ihticâc ne de rivâyet değeri vardır.

1- Ehl-i Kitab'ın Rivâyetlerini Tecviz Eden Deliller

İslâm alimlerinden bu konu ile ilgili görüş beyan edenler, bazı isrâilî rivâyetlerin nakline ve istişhâd için kullanılmasına dair âyet ve hadislerden deliller serdederler. Biz önce ilgili ayetleri sıralamaya çalışacağız.

﴿... فأتوا بالتوراة فاتلوها إن كنتم صادقين﴾⁴¹.

41 Âl-i İmrân, 93.

Burada her ne kadar Tevrat'ın okunması belirtiliyorsa da bunun gayesinin, İsrâili haberlere cevaz veren bir delil olarak belirlenmemesi daha uygundur. Zira muhatablar, müslümanlar değil yahudilerdir. Aynı zamanda o zamanki Tevrat'ta muharref olmayan kısımların bulunduğu bir işaret vardır.

﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ...﴾⁴²

Ayetin manasından, ilahi dinlerin ortak yönü anlaşılmaktadır. Ancak bu ortak çizgi, itikadi esaslar olup, tevhid inancı vurgulanmaktadır. Bu nokta esas alınarak diğer kutsal kitaplardan nakillerde bulunma işine meşruiyet kazandırılmıyacağı. Maide suresindeki ﴿... وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلْ لَكُمْ...﴾ 5. âyetten hareketle "neden rivayetleri caiz olmasın?" diye bir soru akla gelebilir. Buradaki yiyeceklerin vasfını belirleyen metinlerin tesbiti gerekmektedir. Kur'ân'daki haram yiyeceklere dair âyetler ve ilgili hadisler esas alınırsa önceki şeriâtlerde zikredilmiş hükümler de belirtilmiş olacaktır. Ne var ki bu nass, İsrâiliyât konusunda bize ruhsat verecek berraklıkta değildir.

Bu hususta Peygamberimiz S.A.S.'den ve ashabdan gelen rivâyetlere de temas etmek yerinde olacaktır.

عن عبد الله بن عمرو قال: قال رسول الله ﷺ: بلغوا عني ولو

آية وحدثوا عني بني اسرائيل ولا حرج ومن كذب علي متعمداً...»⁴³

Hadisten anlaşılıyor ki İsrailoğullarının haberlerinin nakledilmesinde bir mahzur yok. Fakat bunun belirtilmesi zımnen istenmekte olup, Hz. Peygamber'e dayandırılarak istismar edilmemesi emredilmektedir.

'Abdullah b. 'Amr'dan gelen bir başka rivayette:

كان نبي الله ﷺ يحدثنا عن بني اسرائيل حتى يصبح ما يقوم
إلا عظم صلاة.⁴⁴

Hız. Peygamber'in bizzat naklettiği haberler mevcut olup, bunların

42 Şûra, 13.

43 Buhârî, **Enbiyâ**/50, Nr. 3461, Yalan isnadda bulunmama kaydıyla bu nevi nakillere izin veren bir başka rivâyette de Ebû Sa'id el-Hudrî tarikiyle: **Müsned**, IV/Nr. 11424. Başka rivayetler için bkz: **Müsned**, III/Nr. 101536, 10534; Ebû Dâvûd, **İlim**/11, Nr. 3662.

44 Ebû Dâvûd, **İlim**/11. Nr. 3663.

ayrıca tesbiti icabetmektedir. Ancak Peygamber'imizi bu durumda eğitici pozisyonu itibariyle düşünüp; kıssacılardan ayırmak isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Ehl-i Kitâba ait rivâyetler hakkında cevaz veren bu hadisler yanında sukût etmeyi emreden haberler de mevcuttur.

عن أبي هريرة قال: كان أهل الكتاب يقرؤون التوراة بالعبرانية، ويفسرونها بالعربية لأهل الإسلام فقال رسول الله ﷺ: لا تصدقوا أهل الكتاب ولا تكذبوهم وقولوا: أمنا بالله وما أنزل إلينا وما أنزل إليكم.⁴⁵

Ebu Hureyra'dan gelen bu rivâyette de görüldüğü üzere daha Peygamber'imiz S.A.S. zamanında ehl-i kitaba ait haberler naklediliyordu. Müslümanların da yabancı olması düşünlmeyen bu tür rivâyetler karşısında alınması gereken tavrı yine Hz. Pelgamber'in yukarıdaki hadislerinde görmekteyiz.

İsrâiliyâtın rivâyetine cevaz veren alimlerden bazılarının görüşlerini, örneklemek suretiyle kısaca belirteceğiz.

Bu tür rivâyetleri isrâiliyat, eski ümmetlerin haberleri ve hikâyeleri olarak Mevkûf veya Maktû' Hadis şeklinde isnâd eden kimseye gelince ne bunda tehlike vardır ne de râviye bir günah sözkonusudur. Eğer bunun dışında faydalı, müslümanların ihtiyacı olan bir meşguliyetse bu en uygunu ve en faydalısıdır⁴⁶.

Böyle bir hususu müslümanların ihtiyacı veya menfaati açısından değerlendirecek cevaz vermek, bu maksada dayalı mevzu hadislere de müsaadeyi gerektirir. Nitekim bu düşüncenin zararları ortadır. Mevkuf ve Maktu olarak isnadına gelince burada bir başka yanılma sözkonusudur. Sözüün veya fiilin sahibi ya da tabî olmak kaydıyla, nasslara ters düşmeyen haberlere mevkûf veya maktû' terimi kullanılmaktadır. İsrâiliyat sözkonusu olunca, ilk iki nesil bu rivâyetlerin kaynağı değil râvisidir.

"Ka'b'ın, İsrailoğullarının peygamberlerinden ve ashâbının kitaplarından naklettikleri, sizin Peygamberinizden ve ashabından naklettikleriniz gibidir"⁴⁷ şeklinde İbn Hacer'in beyân ettiği görüşten anlaşılın, Ka'b'ın itham altında bırakılmamasıdır. Ancak rivâyetlerin sıhhati ve kaynağına isnadı itibariyle bu mukayeseyi kabul etmek güçtür.

45 Buhârî, İtisâm/25, Nr. 7362, Tefsir/11, Nr. 4485; Tevhid/51, Nr. 7542.

46 Ömer b. Hasan, el-Vaz'u Fi'l-Hadis, I/332.

47 İbn Hacer, el-İsâbe, V/324.

Ehl-i Kitab'a ait, gerçekleşmiş veya vukû' bulmamış olan acâib hadiselerine dair gelen rivâyetleri nakletme hususunda Ka'b ve Vehb gibi şahıslara Allah'ın müsaade ettiğine dair kat'i bir delil olmamasına rağmen aşağıdaki eserin müellifini de haklı görmek mümkün değildir⁴⁸. Bu haberler doğru dahi olsalar doğrulanmaz ve yalanlanmaz. Ayrıca Kur'ân ve sünnetle uygun düşmedikçe de itimat edilemez⁴⁹.

Zaten Hz. Peygamber bu durumda ashabının takınması icbeden tavır belirlemiştir. Ne var ki, müslümanlar ehl-i kitab'dan haber alma konusunda tesahül göstermişler, böylece tefsir kitaplarına, İbn Selam, Ka'b, Vehb ve İbn Cüreyc vasıtasıyla bu tür malumat girmiştir⁵⁰.

2- Ehl-i Kitab'a Ait Rivâyetleri Yasaklayan Deliller

Bu hususta bir çok delil ortaya koymak mümkündür. Ancak biz bir kısmını zikretmekle yetineceğiz.

- 1- من الذين هادوا يحرفون الكلم عن مواضعه...⁵¹
- 2- قل من أنزل الكتاب الذي جاء به موسى نوراً وهدى للناس تجعلونها قراطيس تبدونها وتخفونها كثيراً وعلمتم مالم تعلموا أنتم ولا آباؤكم.⁵²
- 3- وإن الذين أورثوا الكتاب من بعدهم لفي شك منه مريب.⁵³
- 4- إن هذا القرآن يقص على بني إسرائيل أكثر الذي هم فيه مختلفون.⁵⁴
- 5- فويل للذين يكتبون الكتاب بأيديهم ثم يقولون هذا من عند الله...⁵⁵
- 6- ومنهم أميون لا يعلمون الكتاب إلا أماني وإن هم إلا يظنون.⁵⁶

48 Ömer b. Hasan, a.g.e., I/332.

49 İbn Kesir, I/114; Bakara 67. âyetin tefsiri.

50 Yusuf Maraşlı, Mukaddime, I/19.

51 Nisâ, 46; Mâide, 13.

52 En'âm, 91.

53 Şûrâ, 14.

54 Neml, 76.

55 Bakara, 79.

56 Bakara, 78.

7- فاحكم بينهم بما أنزل الله ولا تتبع أهوائهم عما جاءك من

الحق.⁵⁷

Yukarıdaki belirttiğimiz âyetleri sırasıyla değerlendirecek, bu husustaki yaklaşım tarzı ortaya çıkmış olur. Öncelikle Yahudilerin vahiy ürünü kitabın kelimelerini değiştirip, parça parça ederek, bir kısmını örtbas ettikleri için sonrakilere sıhhatli bilgi gelmediğinin belirtilmesiyle, genel anlamda kendilerine gönderilen kitabın muhatabı olan önceki toplumların da derin şüpheler içinde buldukları beyan edilmektedir. İşte bu sebepler neticesinde önceki ümmetler bir çok hususta ihtilafa düşmüşlerdir. Bazan çıkıp, "bu Allah'ın gönderdiği hükümdür" diye iddiada bulunurken, bilgisi sığ olanlar zanni bilgileriyle zihinleri bulandırmışlardır. Bu manzara karşısında, Allah "Onların arzuları karşısında haktan ayrılıp hevaları doğrultusunda hüküm verme" buyurarak Hz. Peygamber'i uyarmıştır.

Bu âyetler yanında aşağıda işaret edeceğimiz Kur'an delilleri de topluca değerlendirilirse İslâm'ın bu bilgilere ihtiyacının olmadığı görülecektir. Hatta bu dinin İslâm'la ve Kur'an'la tamamlanıp kemâle erdirildiğine dair delille dahi temellendirilebilir.

Tevbe Suresi'nin 123. âyetindeki uyarıda, islâm ordularının çeşitli din ve inanışlara sahne olmuş beldelerin fethine gidişinde, oralarda karşılaşacakları bazı uygulama ve düşüncelerin tesirinde kalacakları düşünülerek, seferden dönenlerin Kur'an ve Sünnetin öngördüğü ahlâka tevcihi ve zihinlerindeki muhtemel istifhamların giderilmesi sebebiyle geride ilim ve irşad ekibinin kurulması istenmiş olabilir⁵⁸.

Bir hadiste dikkat çekmek istediğimiz hususlardan birisi de, ilimiyle ve inançtaki samimiyetiyle temayüz etmiş bir sahibi olan Hz. Ömer gibi birinin tenkit edilmesidir. Şu halde dini iyi bilen kimseler için ya da ilim olarak istifade edilmesi gerçekesiy ehl-i kitâb'ın rivâyetlerine cevaz veren görüşler iptal edilmiştir. Hz. Ömer bu tepkiden sonra değil bu nevi rivâyetlere, (bizce gayet tabîf olan merfû') hadisin çok sayıda rivâyetine bile hoş bakmamıştır⁵⁹. Bu, O'nun hadis konusundaki titizliğine, tevhid inancındaki hassasiyetine hamledilebilir. Binaenaleyh hadis kitâbetine taraftar olmadığı metehassıs larca bilinmektedir. Ebû

57 Mâide, 48.

58 Bu hususta diğer âyetler, Âl-i İmran, 77, 187; Kehf, 22; Nahl, 44; Neml, 76.

59 Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/16; Ebû Zehv, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, s. 188.

Hureyra'nın sözü de bizim kanaatimizi güçlendirmektedir.

فقد قيل لأبي هريرة: أكنت في زمن عمر هكذا؟ قال لو كنت
أحدث في زمن عمر ما أحدثكم لضرب بمخفقته.⁶⁰

Hiz. Ömer'in Ka'b'in nasihat etmesini istediđi rivayette ise:

إن عمر قال له: يا كعب خوفنا. قال: قلت: يا أمير المؤمنين!
أليس فيكم كتاب الله وحكمة رسول الله ﷺ؟ قال: بلى، ولكن
خوفنا...⁶¹

Ka'b'in kitâb ve sünnete rağmen böyle bir faaliyette bulunmasını Hiz. Ömer'e ikrar ettiren bu rivâyet, muteber kaynaklarda geçen hadislere uygun düşmemektedir. Kaldı ki Hiz. Peygamber çok hadis rivayetini bile sakıncalı bulmaktadır.

إياكم وكثرة الحديث ومن قال عني فلا يقولن إلا حقاً.⁶²

Ehl-i Kitâb'ın haberlerini yasaklayan hadislere gelince, onlar da bir hayli fazladır.

من قال في كتاب الله عز وجل برأيه فأصاب فقد أخطأ.⁶³

Hadisten anlaşıldığına göre mesnedsiz şahsi görüşle âyetlerin izahına izin verilmemektedir. Muharref bir kitapta dahi yeri bulunmayan, bir kısmı da ehl-i kitab ulemasına ait nakillerin de kişisel görüş meyanında telakki edilmesi daha münasıptır. İşte bunlar isabetli de olsa hatalı sayılmaktadır. Halbuki kendisinden mesul olduğumuz, sıkıca tutduğumuz tekdirde şaşır düşmeyeceğimiz iki dayanak ve sığınak bulunmaktadır.

وقد تركت فيكم مالم تضلوا إن اعتصمتم به كتاب الله وأنتم
مسؤولون عني.⁶⁴

Bir müslüman topluma ve ferdine yeterli olduğu bildirilen bu iki kaynak haricinde ehl-i kitab'ın vereceği cevaplara iltifat edilmemesi de yeğlenmektedir.

60 Ebû Zehv, a.g.e., s. 68.

61 İbn Manzûr, Muhtasar, XXI/185.

62 Müslim, Mukaddime/6-10; İbn Mâce, Mukaddime/4, Nr. 35, (Aynı anlamda farklı tarik).

63 Ebû Dâvûd, İlim/5, Nr. 3652.

64 İbn Mâce, Menâsik/84, Nr. 3074; bir başka rivâyet için: Müsned, IV/30, Nr. 11104.

- لا تسألوا أهل الكتاب عن شيء فإنهم لن يهدوكم.⁶⁵
- عن عمر بن الخطاب أنه مر برجل يقرأ كتاباً من التوراة
فذكر للنبي ﷺ فقال: إنما بعثت فاتحاً وخاتماً وأعطيت جوامع
الكلم...⁶⁶

- قال عمر بن الخطاب: فانطلقت أنا فانسخت كتاباً من أهل
الكتاب ثم جئت به في أديم فقال رسول الله ﷺ ما هذا في يدك يا
عمر! قلت يا رسول الله كتاب نسخت لنزداد به علماً إلى علمنا
فغضب رسول الله ﷺ حتى احمرت وجنتاه.⁶⁷

Ibn Abbas'ın bu konudaki tutumu da Hz. Peygamber'in ve önde
gelen sahabelerinkinden farklı değildir.

إن ابن عباس قال كيف تسألون أهل الكتاب عن شيء وكتابكم
الذي أنزل على رسول الله ﷺ أحدث تقرؤونه محضاً لم يشب؟
وقد حدثكم أن أهل الكتاب بدلوا كتاب الله وغيروه وكتبوا
بأيديهم الكتاب وقالوا: هو من عند الله ليشتروا به ثمناً قليلاً ألا
ينهاكم ما جاءكم من العلم عن مسألتهم لا والله ما رأينا منهم رجلاً
يسألكم عن الذي أنزل عليكم.⁶⁸

Hz. Ali de bazı endişelerden dolayı arkadaşlarını uyarmış, zihin
bulandırıcı yalan yanlış bilgilerin âyet veya hadislere isnad edilmemesini
salık vermiştir.

ويروي عن علي أيضاً: حدثوا الناس بما يعرفون! أحبون أن
يكذب الله ورسوله.⁶⁹

Müctehid imamlardan muhaddis İbn Hanbel de: "Sözün en kötüsü
kendisiyle amel edilmeyen ve kendisine itimad edilmeyen gariblerdir"
demek sûretiyle destanvâri, anlaşılması güç birçok isrâilî haberleri
kastetmektedir.⁷⁰ Hz. Peygamber Kur'ân ve sünneti gölgeliyecek olan

65 Müsned, V/98, Nr. 14636.

66 Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/15.

67 Aclûnî, a.g.e., I/16.

68 Buhârî, İtisâm/25, Nr. 7363; Tevhid/42, Nr. 7522.

69 Ebû Zehv, el-Hadis, s. 73.

70 Başka görüşler için bkz. Hatib, el-Kifâye, s. 141.

hiç bir kitaba ve habere itibar etmemiştir⁷¹. Raviler kasten ya da yanılarak Hz. Peygamber'e isnad etmişlerdir. Bunlar cerh edilmiş olup, hadisleri de mevzuattan sayılmıştır⁷².

Bazı araştırmacılar, Hz. Peygamber'in bir kısım sahabî'ye bu konuda rivâyet izni verildiğini belirtiyorlarsa da buna delil göstermemektedirler⁷³. O halde biz Kur'ân ve Sünnette bulduğumuz delilleri gözönüne alarak tutumumuzu belirlemek durumundayız.

Dinin kaidelerine riâyet etmeden isrâiliyât'ın hepsini tekzip veya tasdik etmek -riâyet açısından- aşırı bir tutum olduğu kadar, zihin ve mantık itibariyle doğrusunu yanlışından ayırdedebilme kabiliyetinden uzak kimselerin itikâda veya ahkâma dair konularda bu tür rivâyetleri esas ittihaz etmeleri de akideyi ifsad, fikirleri şüpheye düşürmesi açısından o nisbette tehlikelidir. Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e verdiği cevap, meselenin ehemmiyetini vurgulamaktadır.

أن عمر بن الخطاب أتى النبي ﷺ بكتاب أصابه من بعض الكتب فقال: يا رسول الله ﷺ! اني أصبت كتاباً حسناً من بعض أهل الكتاب، فقال: فغضب وقال: أمتهوكون فيها يا ابن الخطاب، والذي نفسي بيده لقد جئتكم بها بيضاء نقية، لا تسألوهم عن شيء فيحدثوكم بحق فتكذبوا به أو بباطل فتصدقوا به، والذي نفسي بيده لو أن موسى كان حياً ما وسعه إلا أن يتبعني.⁷⁴

Yukarıdaki muhâvereden de anlaşılacağı üzere isrâiliyat, Hz. Peygamber'in sağlığında bir problem olarak mevcut idi. Bu belirleme, hadis kitabeti ve mevzû' hadis konularındaki yasaklamaların, bilinenden başka sebebinin de olduğu yolundaki kanaatimizi desteklemesi açısından mühimdir. Bu hususa ileride temas edeceğiz.

İsrâiliyatın rivâyeti yanında bir de "istişhad"⁷⁵ konusu vardır ki, bu

71 Şah Veliyullah, *Huccetu'llahu'l-Bâliğa*, (Trc.) II/151.

72 Ömer b. Hasan, *el-Vaz'u fi'l-Hadis*, I/332.

73 Ebû Zehv, *el-Hadis*, s. 189.

74 Ebû Zehv, *a.g.e.*, s. 188.

75 Şahid tutmak, anlamına gelen bu kelime, Hadis Usûlü'nde bir hadisin aynı mânaya gelen ve bir başka sahâbîden nakledilen şahidini rivâyet etmek, onu şahidi ile desteklemek manasına kullanılmıştır. Bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 169.

hususla dair âyetlere sadece atıfta bulunup⁷⁶, kısaca bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Akabinden bir mukayese yapıp, tercihimizi belirteceğiz.

Mezkûr âyetlerde, ehl-i kitâbın rivâyetlerini tecviz edecek sarih bir delil bulmak mümkün değildir. Zira Kur'ân için مصدقا لما بين يديه vasfının zikredilmesi ile muharref olmayan mukaddes kitaplardaki temel itikadi konuların tasdiki kastedilmiştir.

Âl-i İmrân 3/93. âyette istişhâdın gayesi de bir Kur'ân hükmünü teyid değil, âsî Yahudi gurubunun hiç olmazsa kendi kitaplarına uymalarını sağlamaktır. Yani muhatab müslümanlar değildir. Bu husus dahi bir istisnadır, İstisnalar kaideyi bozmasa da istisna üzerine genel kaide bine edilemez. İlgili âyetlerin zorlama yorumlarıyla kaynağı bile belli olmayan, tahlili ve anlaşılmaması güç olan bir çok yabancı rivayete pencere aralamanın, faydasından çok zararı sözkonusudur. Kitap ve sünnete uygunluk arzetsen bile bu, İslâm'a bir şey kazandırmayacağı gibi, itibar edilmemesi durumunda bir kayıp sayılmaz. Ancak tarihi birer vasika olması itibarıyla elbette gözardı edilemezler.

Klasik rivâyet tefsirleri bu gibi rivâyetlerle doludur. Ancak müfessirler bunu incelemeyen almıştır denilemez. Meselâ İbn Kesir bunları bazan icmâli bazan da tafsili olarak belirtir⁷⁷. Müfessir, İsrâiliyatın istişhad için kullanılacağı görüşündedir. Çünkü ona göre bu tür rivayetler üçe ayrılır.

a) Sıhhati bilinen ve kitap ya da sünnette onu doğrulayan bir delili bulunan.

b) Kizbi bilinen, sahih kaynaklara muhâlefet edenler.

c) Hakkında bir hüküm verilmeyenler. Buna ne inanırız ne de onu yalanlarız. Ancak bunun nakli caizdir. Fakat bir faydası yoktur⁷⁸.

Bu üçlü taksim epeyce kabul görmüştür. Zaten böyle bir ayırım yapmadan problemi çözümlenmek çok zordur. Bütün bu tasnifler ve tartışmalar bir yana, bilhassa günümüzde her hangi bir amaçla istismara malzeme teşkil eden bu birikimin, Kur'ân ve Sünneteki belirtilenlerden ayrı değerlendirilmesi icâbeder. Onlar da araştırmalara malzeme olmak açısından muteberdir. Ne var ki, böyle bir taksimât, isrâiliyatın islâm dini açısından gerekli olduğunu ortaya koyar ki, biz bu kanaatte değiliz.

76 Bkz. Âl-i İmrân 3/93; Mâide 5/13, 48; En'âm 6/92; Şu'arâ 26/196; Neml 27/76; Şûrâ 42/13, 14.

77 İbn Kesir, Tefsir, (Mukaddime) I/23.

78 İbn Kesir, Tefsir, (Mukaddime) I/5; Ömer b. Hasan, el-Vaz', I/331.

Hız. Peygamber'in İsrâiliyât konusundaki izni hakkında ulemâdan bir kısmı şöyle değerdendirme yapar:

a) İzin, herkese değil; ancak ehil kimselere yöneliktir⁷⁹.

b) İslâmın ahkâm ve akâid konularına ait olmayan rivâyetlere ruhsat vardır⁸⁰.

c) İslâm toplumu belli bir dini seviye kazandıktan sonra buna izin verildi⁸¹.

d) Dini hükümlerin ve kaidelerin yerleşmesinden sonra müsâade edilmiştir. Aksi taktirde bir takım fitne korkusu sözkonusu idi⁸².

e) Müslüman olmuş ehl-i kitâbtan rivâyete izin verilmiştir⁸³.

Görüldüğü gibi sadece izin sebebi ve gayesi de tam olarak anlaşılmanıştır. Bazıları da bu haberlerin yasaklanmasının rivâyet ve tahammul açısından olup, israilîyat haberleri cihetinden olmadığını söylemektedirler⁸⁴.

İslâm dini için çok gerekli olmayan bu nakillerin muhtevaları da tartışma konusudur. Maamâfih kesin bilgi de ihtiva etmeyen ve sübûtu da zannî olan bu rivâyetler, incelenince görülecektir ki, Allah'ın zâtı, sıfatları, varlık, geçmiş peygamber ve kavimler, fazîletler, hikmetler ve gaybi bilgiler gibi ancak kati haber gerektiren muhataralı konulara aittir. Bu hususta Allah insanları temkinli davranmaya teşvik eder.

فلم تحتاجون فيما ليس لكم به علم⁸⁵. ما لهم به علم إلا اتباع الظن⁸⁶. ولا تستفت فيهم منهم أحدا⁸⁷.

Buna rağmen insanlar bir çok yoruma gitmiş ve israiliyatı kullanmışlardır. Hız. Peygamber:

من يقل عليّ ما لم أقل فليتبوأ مقعده من النار⁸⁸.

Buyurmasına rağmen kendisine isnad edilmeye çalışılan haberlere şahit oluyoruz. Meselâ Cum'a günündeki icâbet zamanı hakkında Hız.

79 Ebû Zehv, el-Hadis, s. 189.

80 Ebû Zehv, a.g.e., s. 190.

81 Ömer b. Hasan, el-Vaz', I/330.

82 Ebu Zehv, el-Hadis, s. 189-190.

83 İ. Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 240.

84 Ömer b. Hasan, a.g.e., I/332.

85 Âl-i İmrân, 66.

86 Nisâ, 157.

87 Kehf, 22.

88 Buhârî, İlim/39, Nr. 109.

Peygamber'in

إني كنت قد أعلمتها ثم أنسيتها كما أنسيت ليلة القدر
şeklinde belirtilmesine rağmen arayışlar devam etmiş, bir çok fikir yürütülmüştür⁸⁹. Nil, Fırat, Seyhan ve Ceyhan nehirleri hakkındaki hadisler, cünüb olarak sabahlayanın orucuna dair haberler, İnsanın, Adem'in sûreti, Allah'ın Arş'a isitivâsı ve şekli, cennet ve sıfatları, güneş ve ay'ın secdeye kapanmaları ya da batınca cehenneme yuvarlandıkları, dünyanın balık sırtında oluşu gibi daha bir çok konulara dair haberlerin kaynağının tesbitini gerekli görüyoruz. Ancak ileriki çalışmalarımızda bunu müstakil olarak ele almamız daha uygun olacaktır.

Bunlar tetkik edilirken, sadece senedin ittisali, sıhhati hakkındaki hükmün metne de şâmil olmadığı kabul edilmelidir⁹⁰. Metnin sıhhatine dair daha başka ölçüler esas alınmalıdır. Bunlar, Kur'ân ve sahih sünnete uygunluk başta olmak üzere akıl, bilim vs. dir. "Kur'ân'ın bazı âyetlerini açıklamayı konu edinen hadisler, bazan günümüzde kabulü pek mümkün olmayan izahlar verirler. Meselâ;

Yasin/38.'in tefsirinde güneşin batarken secdeye kapandığını bildiren rivâyet⁹¹ ilmi tesbitlere ters düşer. İnsanın anne karnındaki ilk 120 günlük gelişmesi⁹² ile ilgili rivâyet de ilmi sonuçlara uygun değildir⁹³.

Bu tür tetkik ve araştırmaları, bazı çevreler pek hoş karşılmıyorsa da biz, dinin temel kaynaklarının şaibe ve ithamlardan uzak tutulması; haksız tenkidlere mahal vermemek için bunu, yerine getirilmesi elzem bir mücedele olarak görüyoruz. Ameller niyetlere göredir.

c- İslâm Kültüründe Kıssacılık ve Kıssaclar

Kıssa (القصة) kelimesi arapça olup, قصاً veya قصصاً mastarından isimdir⁹⁴. Kelime anlamları arasında bulunan "-e bir haberi anlatmak, bildirmek" nüasından hareketle, islâm literatüründe, geçmiş ümmetler ve Peygamberler hakkında nakledilen haberler ile onların şerhleri anlamındadır. Bunları da üç nevi kabul etmek lazım. Sadece kıssa makadıyla anlatılanlar, tezkir yani Allah'ın nimetlerini kullara

89 Müsned, IV/ Nr. 11624.

90 İbn Kesir, el-Bâisu'l-Hasis, s. 36.

91 İbn Kesir, Tefsir, sûre 36/38. âyet, III/579.

92 Müslim, Kader/1, Nr. 1-v.d.

93 M. Bucaille, Kitab-ı Mukaddes, Kuran ve Bilim (Trc.), s. 359-360.

94 Fîrûzâbâdî, el-Kâmusu'l-Muhît, II/324-325.

anlatmak ve va'z-u nasihat, insanların sakındırılması amacıyla nakledilenler⁹⁵. Mütekaddimûndan nakledilen kıssalar, özellikle benû isrâile ait haberler muharref olduğundan, sıhattli değildir⁹⁶.

Bu kıssarlardaki tahrifin faileri, islâm öncesinde olduğu gibi sonradan "pek muhtelif maksatlarla hadis imaline girişen yalancılar, zaman zaman gayelerine uygun malzeme bulmakta sıkıntıya düşmüşler, bu sebeple de diğer bazı kaynaklar yanında ehl-i kitab'ın sözlerine de muracaat etmiş, bunları da düşüncelerine göre şekillendirmişlerdir⁹⁷.

Kıssa anlatımı ve buna yeltenenler İslâm'ın ilk çeyrek asrında tenkit edilmiştir. Ne yazık ki, sonradan yine ortaya çıkan kıssacılar, gün olmuş itibar görür olmuşlardır⁹⁸. Kıssacılığı, fitnelerin çıkış zamanıyla eşzamanlı görenler de vardır⁹⁹. Bazı müelliflere göre, kıssacılık İslâm'ın ilk zamanlarına kadar dayanır. İbn Şihab'dan bir rivayete göre Hz. Peygamber'in mescidinde ilk defa kıssa anlatan Temim ed-Dârî'dir. Temim, Yemen'li bir hıristiyan idi. Hz. Ömer, onun kıssa anlatmasına izin vermedi. Hz. Osman zamanında izin aldı, demektedirler. Temim'in Hz. Peygamber'e Cessâse ve Deccal kıssalarını anlattığı yolundaki rivayet meşhur olmakla birlikte, Ahed Emin buna dair bir kaynağa rastmadığını belirtir¹⁰⁰. Temim bir gün Hz. Ömer'den kıssa anlatmak için, izin ister, izin alamaz. Israr edince Hz. Ömer boynunu göstererek

İn شئت وأشار بيده şeklinde tavrını gösterir. Bir başka rivâyette, Hz. Ömer, Temim'in iki sene ısrar etmesi üzerine ne okuyacaksın? diye sorar. O da: İnsanlara Kur'ân okuyup, iyiliği emredip, kötülükten sakındıracağım! der. Ömerde ذلك الذبح der. Sonra da ona cuma günü vaaz etmesi için izin vermiştir¹⁰¹.

Hız. Ali de kıssacıları mescidden kovmuş, sadece Hasan Basrî'ye dokunmamıştı. Muâviye ile Hz. Ali arasında vukû' bulan fitne hadiselerinde kıssacılık devreye girmiş ve bunu bizzat Muâviye emretmiştir¹⁰². Muâviye'nin kıssa anlatmasını emrettiği şahsın da bir

95 Ömer b. Hasan, el-Vaz', I/272-273 (Suyuti'nin Tahzir'inden).

96 Ömer b. Hasan, a.g.e., I/275-276.

97 Yaşar Kandemir, Mevzû' Hadisler, s. 172.

98 S. Nursi, Muhakemât, s. 16-17.

99 Ömer b. Hasan, el-Vaz', I/274 (Suyûtî'den).

100 A. Emin, Fecru'l-İslâm, s. 158, 159.

101 Ömer b. Hasan, a.g.e., I/273.

102 A. Emin, Fecr, s. 160.

rivâyette Ka'b olduğu söylenmektedir. "Ka'b kıssa anlatırdı, bunu Hz. Peygamber'in **لا يقص إلا أمير أو مأمور أو محتال** buyurduğu söylenince, bunu bıraktığı ve Muâviye'nin emriyle yine kıssa anlatmaya başladığı¹⁰³ rivâyet edilir.

Yukarıda Hz. Ömer'in kıssacılığı yasakladığı rivâyetlerle, daha önce geçen "Ka'b bizi korkut, bize vaaz et" vs. haberlerden, kıssa anlatımı konusunda da yasakların ve izinlerin bulunduğunu görmekteyiz. Kıssalara genel olarak bir göz gezdirirsek, evveleminde bu ravîlerin, doğruyu arayıp hatadan sakınan kişiler olmadıklarını; ilmi ve takvası zayıf kimseler olduklarını, buna rağmen insanlar nazarında itibar sağlayıp, iltifat görmek için garib, mücmel sözleri ve harikulâde şeyleri anlatmaya yeltendiklerini, sonuç olarak bir sürü halkın yalanlarla gönlünü ve fikrini bozduklarını görüyoruz¹⁰⁴.

Ebu Reyeye'nin, sahâbler zamanında ehl-kitab dönmelerinin, bazı rivâyetleri kasıtlı olarak Hz. Peygamber'e isnad etmeleri, sahabenin, onların söylediklerinin doğruluğunu veya yanlışlığını tefrik edememeleri, ya da merfû' hadislerle karıştırdıkları yolundaki iddiası¹⁰⁵ gerçek olsa bile bu iddia bütün hadisleri kapsamaz. Zatan bir çok iddiada bulunup yeterli kaynak göstermemektedir.

Rivâyetlerdeki yanlış isnadların hatasını sadece İslâm'a girmiş ehl-i kitâba veya selef ravilerine affetmek de bizce çok iddialı bir sözdür. "Tefsirde özellikle Kâ'bu'l-Ahbâr ve onun gibi yahudîlikten dönüp müslüman olanların haberleri de yer almaktadır. Kâ'b, geçmiş peygamberlere ait kıssalar ve Tevrat'a dayanan haberler naklederdi¹⁰⁶. Ne var ki bu, uydurmacıların maksâdı, bâtil iddialarını onlar vasıtasıyla senede kavuşturup insanların iltifatlarını kazanmaktadır. Bazı kıssacı, tarihçi, edebiyatçı ve tefsirciler bunları araştırmadan hakikatmış gibi aktarırlar¹⁰⁷.

Selef, kıssaların bid'at olduğu, çünük bunun Hz. Peygamber zamanında almadığı kanaatindedir. İbn Zürrare'den gelen bir rivâyete göre der ki, ben kıssa anlatıyordum, İbn Mesûd yanımda durdu ve ey 'Amr! sen çarpık bir bid'at işliyorsun. Yoksa sen Muhammed ve

103 İbn Hacer, **el-İsâbe**, V/323; İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXI/187.

104 Ömer b. Hasan, **el-Vaz'**, I/276 (Suyûtî'nin Tahzîru'l-Havâss'ından).

105 Ebû Reyeye, **Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması**, (Trc.) 132, 165.

106 Ahmed Emin, **Zuhru'l-İslâm**, II/37.

107 Ebû Zehv, **el-Hadis**, s. 191; İ. Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, s. 257.

ashabından daha mı mühtedîsin? dedi¹⁰⁸. Peygamber S.A.S.'in ve ashabının, insanları hidâyetten uzaklaştırmaması, şüphelere mahal vermemesi için kıssa anlatmayı yasakladığını, bu rivâyetten anlamaktayız. Diğer sahabîler ve Tabîîn Hz. Ömer'in yaptığı gibi, insanları kıssacıların meclislerine katılmaktan, onları dinlemekten menederdi¹⁰⁹. Az ileride de temas edeceğimiz gibi hadis kitabedinin yasaklanmasını biz mevzû' hadisler, isrâiliyât ve kıssalarla ilgili bir mesele olarak kabul ediyoruz. Suyûtî'nin de belirttiği şekilde: "Hz. Ömer'in hadis kitabedinin vazgeçmesinin sebebi Allah'ın kitabının aksine olan, saf akideyi bulandıracak şeylerin hadis olarak rivayet ediliyor olmasıdır. Yoksa sahih hadis Allah'ın kitabını gölgelemez"¹¹⁰.

c- İsrâiliyât, Kıssa ve Mevzû'at Münasebeti

Hadis mütehasıslarınca önem atfedilen meselerden birisi de hadis kitabetidir. Bu konuda yazma yasağı yanında, hadisleri yazmaya teşvik eden veya izin veren rivâyetler ve görüşlerde mevcuttur. İhtilaflı gibi gözükken bu rivayetlerin zaman itibariyle yorumu yapılarak araları te'lif edilmiştir. Biz bunların detayına inmeden hadisleri yazma yasağı hakkında öne sünülen sebeplerden birisinin, hatta en önemlisinin, islâmdan önceki kültür ve din unsurlarıyla, yapılan tercümelerin, kutsal kitapların, yeni müslüman olan insanlar arasında tedavülde bulunması ve kısmen uygulanıyor olması neticesinde bunların Kur'ân'a ve sahih sünnete karıştırılmasını önlemek olduğu kanaatindeyiz. Hatta Kur'ân âyetleri dışında hiç bir şeyin yazımına izin verilmemiştir¹¹¹. Bunun yazı bilenlerin az olduğu, yazı malzemesinin eksikliği, hadislerin Kur'ân'a karışmaması gibi sebepler pek önemli değildir. Çünkü burada Kur'ân'a vahiy dışında bazı şeylerin karışmasını önlemek olduğu kabul edilmektedir. Kaldı ki vahiy kitapleri yazıyı iyi bilen kişilerdi. Sahih sünnet de Kur'ân'ın ihtivâ ettiği tevhid inancını ifsad edecek değildir¹¹². Sünnet yazılı levhalara başka görüşlerin karışması, Kur'ân sayfalarına girmesinden daha kolaydır. O devirde de İslâm'a cephe alanlar vardı. Bu dine mensup insanları hedef alan faaliyetler olduğu gibi, bilgi

108 Ömer b. Hasan, *el-Vaz'*, I/275.

109 Ömer b. Hasan, *a.g.e.*, I/274.

110 Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, II/67-68. Burada konu ile ilgili gelişmeler ve çeşitli görüşler de verilmektedir.

111 *Müsned*, IV/Nr. 11085, 11087.

112 Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, II/67-68.

kaynaklarının bulandırılması için de maksatlı çabaların bulunması uzak bir ihtimal değildir. Maksatlı girişimler yanında, kasıtsız olarak nakledilen veya yazılan kıssalar ve isrâîlî rivâyetler de mevcuttur. Ancak bunlar mümkün mektebe ayıklanıyor, rivâyet edenler ihtâr ediliyordu.

Burada isrâîliyât ve kıssalarla mevzû'at arasındaki farklılıklara dikkat çekmek istiyoruz. Mevzû' hadisler zaman itibariyle İslâm'ın I. asrına kadar dayanırken, isrâîliyât ve kıssalar milattan öncesine dayanan, zamanla halkın katkılarıyla değişip, zenginleşerek gelen bir anânedir. İsrâîliyâtın, ehl-i kitaba ait bazı sahih rivayetler bu genellenimin dışında kalır. Buna rağmen subût itibariyle zan ifade etmesi açısından önemli bir farklılıkları yoktur. Hadis ilminde haber-i âhâdların bir kısmının da subûtu zannidir. Ancak derece itibariyle isrâîliyât, kıssa ve mevzuat gibi değildir. Mevzuât, ortaya atılış maksadı itibariyle isrâîliyât ve kıssalardan farklıdır. Bu sebeple bazı âlimler isrâîliyâtı kullanırken mevzû'ata hiç itibar etmezler. Rivayet tefsirlerinde görüleceği gibi bazı klasik eserlerde çok miktarda isrâîliyât bulunabilir, ancak mevzû' rivayetler ya çok az ya da hiç yoktur.

Ehl-i kitaba ait bazı rivâyetlerin sahih olma ihtimali düşünülürken mevzû'at için bu sözkonusu değildir. Biz, mevzû' rivâyetleri senedi itibariyle niteliyoruz. Kasıtsız olarak Hz. Peygamber'e isnad edilmiş olan metin itibariyle tutarlı ve hikmetli sözlerin terminoloji kurbanı edilmemesi; onlardan istifade edilmesi kanaatindeyiz. Bu düşünce "onları merfu kabul edelim" anlamında değildir¹¹³. Ne var ki, İslâm Hukûkunda önceki şeriâtler fer'i hüküm kaynaklarından sayılırken, mevzû'at için böyle bir statüden söz edilemez. İsrâîliyâtın, ehl-i kitaba aid olanlarıyla bunun dışında kalanlar diye iki kısma ayrılıp, ehl-i kitab rivayetlerinin de aslı muharref olmayan, sahih rivâyetlerle tebdil ve tağyire uğramış olanlarını da farklı değerlendirmek icâbeder. Kıssa ve mevzû'atın kaynağı deyince, kutsal metinlerden ziyâde şahsi veya anonim ürünler kastedilir. Mevzû'u hadis tariflerinde görüleceği gibi "bir kasıt"ın ölçü alınmasını¹¹⁴, ilgili hadislerdeki teammüden (متعمدا)¹¹⁵ kelimesi desteklemektedir. Az önce de belirttiğimiz gibi, bir sahâbî veya tâbi'î'nin fetvasının ya da müteahhir ulemanın hikmetli bir sözünün sonrakiler tarafından merfû' hadis olarak rivâyet edilmesi veya böyle

113 Geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, **Hadis I**, s. 51.

114 Nevevî, **et-Takrîb**, I/287 (Suyûtî'nin Tedrib'i ile birlikte) Suyûtî de kasıtsız olanların "Müdreç" olarak değerlendirilmesi görüşündedir.

115 Buhârî, **İlim**/38, Nr. 108; **Müsned**, I/Nr. 584, 15482; IV/Nr. 11350 vs.

meşhûr olması, müteammiden isnad edilenlerden farklı değerlendirilmesini icabettirir¹¹⁶. Yani sened ve rivâyet tekniği itibariyle mevzû'at, diğerlerinden farklılık arzeder.

Değerlendirme

İsrâiliyât kavramı, genel anlamıyla islâm literatürüne girmiş, ehl-i kitâba aid olan ve olmayan rivâyetlerin hepsini ihtiva eder. Bu münasebetle bunlardan ehl-i kitâba ait olanların da, muharref olanlarla sahih olanlar olmak üzere iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Sahih olanlar için de Kur'ân ve sünnete uygun olanlar ve mutearız olanlar mevcuttur.

Fakat bunların hepsi zan ifade ederler. Kemâle ermiş bir dinin sahih kaynakları mevcut iken, subûtu zannî olan, bir çoğunun delâleti de zannî olan rivâyetleri delil kabul etmek bir yana, rivâyetinin bile hadis ilmi için lüzûmsuz olduğu ortadadır.

Kaldı ki, insanları şüphe ve tereddüde düşürmeyecek, teferruattan uzak tarihi ve metafizik bilgiler Kur'ân ve sünnette bir hayli mevcuttur.

Başka ilim dalları için önem arzeden bu dini tarihi birikim, o devrin insanlarınca biliniyor ve yaşanıyordu. Bir kısmı, islâma giren insanlar vasıtasıyla ve, çeşitli beşeri münasebetler sebebiyle müslümanlar, diğer din ve kavimlerin kültürüne âşinâ idiler.

İslâm Peygamberi ve onun önde gelen sahabîlerince bu nevi rivâyetlere izin verilmediği görülmektedir. Bunların Kur'ân ve sünnete karışmasını önlemek için bazı tedbirler alınmıştır. Çok hadis rivayetinin yasaklanması, yalan uduranların hadislerde uyarılması, âyet ve hadis alırken onu destekleyecek şahidin istenmesi ve hadislerin yazılmasına konulan yasak gibi daha nice tedbirler bu cümledendir. Cerh ve ta'dil uygulamasını, mevzû' hadislerin ortaya çıkışına bağlayan görüşlerin doğruluğuna katılmakla birlikte, mevzû' rivâyetlerin ve kıssaların, âyet ve sahih sünnete karışmasını önleyen bir tedbirler bütünü olarak düşünülməsi bizce daha münasiptir.

İsrâiliyâtın rivâyet edilmemesi ve, istinbâtta ya da istishadda kullanılmaması yolundaki görüşler bize göre tercih edilmeye daha uygundur.

Ne var ki, isrâilî rivâyetler o gün olduğu gibi bundan sonra da devam edecektir. Önemli olan bunların tayin ve tesbitidir. Zaten bunlar

116 Bkz. Ali Yardım, *Hadis I*, s. 51-52; İbn Mace, *Mukaddime/4*, Nr. 30-38.

etrafında geliştirilmiş zengin bir literatüre sahip bulunmaktayız. İslâm alimleri bu konuda da gereken titizliği göstermişlerdir.

İlgili bibliyografyayı, yayınlayacağımız, **Hadis'te İsrâiliyâta Bakış II. (Ka'bu'l-Akbar)** yazısını müteakiben vermeyi uygun bulduk.